

KAI KURIE PROBLEMINIAI ASMENINIŲ BIBLIOTEKŲ TEORIJOS KLAUSIMAI

Alma Braziūnienė | Vilniaus universiteto Knygotyros ir
 dokumentotyros institutas
 Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
 El. paštas: alma.braziuniene@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjami kai kurie asmeninės bibliotekos, kaip tam tikro mokslinio tyrimo koncepto, probleminiai teoriniai aspektai: termininės apibrėžtys, asmeninių bibliotekų tipologijos ir klasifikavimo problema, asmeninės bibliotekos, kaip mokslinio tyrimo objekto, vieta knygotyros ir bibliotekininkystės moksluose. Remiamasi lietuvių knygotyrininkų šios temos įdirbiu, analizuojami užsienio knygų tyrėjų darbai asmeninių bibliotekų tyrimo teoriniais klausimais, nagrinėjama, kodėl asmeninė biblioteka Lietuvoje ir Rusijoje tapo ne bibliotekininkystės, o knygotyros mokslo tyrimo objektu. Daroma išvada, kad, turint tam tikrą asmeninių bibliotekų tyrimo Lietuvoje įdirbį, tikėtinas didesnis knygotyrininkų ir bibliotekininkystės teoretikų dialogas asmeninių bibliotekų tyrimų lauke.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *asmeninė biblioteka, knygotyra, bibliotekininkystė, terminai, tipologija, klasifikavimas.*

ĮVADAS

Kaip žinome, asmeninės bibliotekos davė pradžią daugeliui šiuo metu garsių pasaulio institucinių bibliotekų. Istorinių asmeninių bibliotekų tyrimai yra vienas iš bibliotekininkystės, knygotyros, literatūros, kultūros istorijos ir kitų humanitarinių mokslų objektų. Tokių bibliotekų tyrimo srityje nemažai nuveikta ir Lietuvoje. O kokia šiandienos asmeninių bibliotekų tyrimų padėtis? Ar asmeninė biblioteka, būdama uždaro privataus visuomenės instituto, tarkim, šeimos, suformuotas knygų rinkinys, gali būti visavertis mokslinio tyrimo objektas („Asmeninė biblioteka – toks intymus dalykas, beveik kaip miegamasis“, – teigia Brigita Speičytė¹)?

Dėl istoriškai susiklosčiusių politinių aplinkybių asmeninių bibliotekų tema ypač aktuali posovietinėse šalyse. Vakarų visuomenėse, turinčiose senas tokių

1 SPEIČYTĖ, Brigita. Knygos be tapatybės. *Metai*, 2005, spalio, p. 111.

bibliotekų kaupimo tradicijas, kur leidžiami specialūs periodiniai leidiniai (pavyzdžiui, britų „Private Library“), veikia tokių bibliotekų draugijos (Asmeninių bibliotekų asociacija Londone), asmeninių bibliotekų problematika natūraliai įsikomponavusi į humanitarinių mokslų tyrimų kontekstą, nors daugybė šios tematikos veikalų, tenka pripažinti, vis dėlto dažnai tėra populiariosios literatūros pobūdžio (asmeninių bibliotekų tvarkymo ir pan. klausimais). Sovietmečio Lietuvoje, kaip ir visoje tuometėje Sovietų sąjungoje, asmeninių bibliotekų tema buvo daug spekuliacijų, buvo propaguojama vadinamoji knygos suvisuomeninimo idėja. Skirtingai kai kuriuos asmeninių bibliotekų tyrimo klausimus traktuoja ir įvairių šalių knygotyros mokyklos.

Į Lietuvos asmeninių bibliotekų tyrimo istoriografiją šiame straipsnyje išsamiau nebus gilinamasi, nes „Knygotyros“ 65 tome kiek siauresnei, bet labai artimai temai – Lietuvos rašytojų asmeninių bibliotekų tyrimo istoriografijai – skirtas specialus Ingos Liepaitės straipsnis. Susijusios temos – istorinių asmeninių Lietuvos bibliotekų – istoriografija autorės jau buvo nagrinėta.² Be to, svarstant teorinius asmeninių bibliotekų tyrimo klausimus, neišvengiamai bus paliesti ir kai kurie šios temos istoriografiniai momentai.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti asmeninės bibliotekos, kaip tam tikro mokslinio tyrimo koncepto, kai kuriuos probleminius teorinius aspektus (terminines apibrėžtis, asmeninių bibliotekų klasifikavimo problemą, asmeninės bibliotekos, kaip mokslinio tyrimo objekto, vietą komunikacijos ir informacijos moksluose ir kt.) ir tuo remiantis konstatuoti šių tyrimų *status quo* šiandienos Lietuvoje. Tyrimo metodas – literatūros analizė, interpretacija, lyginimas.

KAS YRA ASMENINĖ BIBLIOTEKA?

Tikriausiai daugelis atsimename situaciją, aprašytą argentiniečių rašytojo Carlosa Marijos Domínguezio romane *Popierinis namas*³: štai jūs namuose turite svečią, minutėlę paliekate jį vieną ir išeinatė virti kavos. Ką randate sugrįžę? Svečią, šmirinėjantį po jūsų knygas. Jis tiria, ką skaitote, t. y. šnipinėja jūsų gyvenimą, mat asmeninė biblioteka – itin iškalbi knygų savininko asmenybės liudytoja, tam tikras bibliotekos kūrėjo veidrodis. Tad kas gi yra asmeninė biblioteka?

Asmeninės bibliotekos apibrėžtis – iš pirmo žvilgsnio atrodo gana paprastas dalykas („tai mano knygos“, – pasakytų kiekvienas asmeninės bibliotekos savininkas), bet pasigilinus aiškėja, kad taip toli gražu nėra. Pirmiausia pažiūrėkime, kas domėjosi asmeninių bibliotekų teorija Lietuvoje. Ši teorinių tyrimų retrospekcija tiesiogiai susijusi ir su asmeninės bibliotekos apibrėžties raida.

Joachimas Lelewelis 1826 metais savo veikale *Dvejetas bibliografinių knygų* rąsydamas apie to meto bibliotekininkystės mokslo ir praktikos situaciją buvo įdėjęs skyrelį apie asmenines bibliotekas ir asmens potraukį rinkti knygas, bet plačiau šio klausimo neišplėtojo⁴. Vaclovas Biržiška, tyręs Lietuvos bibliotekų ir bibliotekininkystės istoriją (išsamus apibendrinamasis jo straipsnis „Biblioteka“ buvo paskelbtas *Lietuviškojoje enciklopedijoje* 1935 metais⁵), specialiau prie asmeninių bibliotekų teorinių klausimų irgi nesustojo, nors iš dalies ši tema atspindėta jo straipsnyje „Bibliofilija“⁶.

Sovietmečio Lietuvoje asmeninių bibliotekų tyrimo temai (asmeninių bibliotekų komplektavimas, rūšys, sandara, priežiūra ir kt.), neaplenkiant ir kai kurių teorinių klausimų, buvo skiriama nemažai dėmesio. Apie tai rašė Zita Bezekavičienė, Vladas Žukas, Stefa Kirlytė, Genovaitė Raguotienė, Algirdas Kancleris ir kt.⁷ V. Žukas domėjosi kultūros veikėjų (ypač – rašytojų) asmeninių bibliotekų rekonstrukcijos galimybėmis, laikydamas asmeninę biblioteką vienu iš literatūros istorijos šaltinių⁸. Vis dėlto suformuluotos asmeninės bibliotekos terminologinės apibrėžties nerasime nei minėtuose sovietinėje Lietuvoje publikuotuose straipsniuose, nei to meto žinytiniuose leidiniuose.

Pirmasis sąvokos *asmeninė biblioteka* apibrėžtį jau Nepriklausomoje Lietuvoje pateikė Domas Kaunas. 1997 metais išleistame *Knygotyros* enciklopediniame žodyne yra straipsnis „Asmeninė biblioteka“, čia ši sąvoka apibrėžiama kaip „individualus spaudos leid. rinkinys, skirtas šeimos arba privačios institucijos poreikiams tenkinti; privatinės nuosavybės teisės objektas. Dar vadinamas namų ar šeimos biblioteka.“⁹ Kaip teigia autorius 1998 metais publikuotame straipsnyje „Asmeninė biblioteka mokslo ir kultūros akiratyje“, „siekiant surasti lakoniškiausią, bet talpiausią ir aiškiausią apibrėžimą, peržiūrėta nemažai literatūros, specialiųjų ir visuotinių enciklopedijų, taip pat ką tik Londone pasirodžiusi Geoffrey A. Glais-terio *Knygos enciklopedija* (*Encyclopedia of the Book*), didžiausiai nuostabai iš viso

2 BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*. Iš *Bibliotheca Litwana*. T. 2: Atminties institucijų rinkiniai. Sudaryt. Arvydas Pacevičius. Vilnius, 2012, p. 33–65.

3 DOMÍNGUEZ, Carlos Maria. *Popierinis namas*. Vilnius, 2006, p. 22.

4 LELEWELIS, Joachimas. *Dvejetas bibliografinių knygų*. T. 2. Vilnius, 2015, p. 320.

5 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Biblioteka. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 3. Kaunas, 1935, p. 850–870.

6 Ten pat, p. 831–833.

7 Išsami sovietinės Lietuvos asmeninių bibliotekų tyrimo istoriografija pateikta Ingos Liepaitės

daktaro disertacijoje. Žr. LIEPAITĖ, Inga. *Lietuvos bibliofilijos būties ir idėjų raiška sovietmečiu*: daktaro disertacija. Vilnius, 2013, p. 193–203.

8 Apie tai plačiau žr.: LIEPAITĖ, Inga. Tai gali būti viso gyvenimo tema... (prof. Vladas Žukas, 1979). Iš *Lietuvos rašytojų bibliotekos ir jų likimai*: nacionalinė mokslinė konferencija, skirta prof. Vlado Žuko (1925–2014) atminimui): programa. Vilnius; Anykščiai, 2014, p. 3–8.

9 KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 27.

nejdėjusi straipsnio apie asmeninę biblioteką.⁴¹⁰ Straipsnis reikšmingas asmeninių bibliotekų tyrimo raidoje kaip programinis dokumentas, kuriame buvo suformuluotos asmeninių bibliotekų tyrimo gairės ateičiai (vertingų asmeninių bibliotekų išaiškinimo, registravimo, jų puoselėjimo ir tyrimo būtinumas, asmeninių bibliotekų katalogų leidyba, archyvinės ir memuarinės medžiagos apie tokias bibliotekas skelbimas, šviečiamoji veikla ugdant tokių bibliotekų savininkus). Čia autorius pakartojo jau minėtą asmeninės bibliotekos apibūdinimą. Ta pati asmeninės bibliotekos apibrėžtis pateikta D. Kauno straipsnyje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*¹¹.

Gana išsamiai teorinius asmeninės bibliotekos klausimus savo disertacijoje, skirtoje sovietinės Lietuvos bibliofilijai, nagrinėjo Inga Liepaitė (skyrius „Asmeninės bibliotekos teorinės apybrėžos: samprata, rūšys, klasifikavimas ir sandara“¹²), pateikusi sovietmečio asmeninių bibliotekų sampratą, taip pat ir teoriniais klausimais. Vis dėlto savo pozicijos apskritai asmeninės bibliotekos apibrėžties klausimu ji nepasakė, tapatindamasi su jau minėtomis publikuotomis apibrėžtimis.

Pažiūrėkime, kaip asmeninė biblioteka apibrėžiama kitų šalių knygotyrintinkų. Jurijaus Stolarovo požiūriu, asmeninė biblioteka – tai „asmeniui ar šeimai priklausantis knygų ir kitokių dokumentų rinkinys“¹³ arba tiesiog „asmeninis spaudos leidinių rinkinys“¹⁴. Kiek kitais žodžiais, bet iš esmės tą pačią mintį perteikia Z. Pokrovskaja: „Asmeninės bibliotekos – tai knygų ir kitų dokumentų rinkiniai, surinkti asmenų arba šeimų (kartais kelių kartų) jų kultūriniais informaciniais poreikiais.“¹⁵

Vokiečių knygos tyrėjai teigia, jog asmeninė (privati) biblioteka – tai „vieno ar kelių asmenų tikslingai sukurta biblioteka“¹⁶, ir paaiškina, jog tuo pačiu terminu *Privatbibliotheken* galima vadinti ir institucijoms, pavyzdžiui, vienuolynams, priklausančias bibliotekas, kai kalbama apie juridinę tokių bibliotekų pusę. Tai būtų plačiąja prasme vartojamas terminas, bet moksliniuose tokių bibliotekų tyrimuose paprastai šis terminas vartojamas tik siaurąja prasme, t. y. tik su tam tikru asmeni savininku siejama biblioteka, taip pat šeimos ar net kelių kartų biblioteka¹⁷.

Angliškuose knygotyros ir bibliotekininkystės žinykiniuose leidiniuose asmeninė biblioteka apibrėžiama kaip „bet kokio dydžio neviešo naudojimo biblioteka, priklausanti asmeniui arba šeimai, skirta asmeniniams, klubo, susivienijimo ar fondo tikslams.“¹⁸ Anglų kalba, skirtingai nei lietuvių ar rusų, žodžiu *personal* įvardijamas ir priklausymas asmeniui (ne institucijai), t. y. bibliotekos uždarumas, neviešumas, ir kartu – juridinis tokios bibliotekos statusas (biblioteka kaip privачios nuosavybės objektas).

Lygindami lietuviškąjį ir kitakalbius asmeninės bibliotekos termino apibūdinimus matome, kad lietuviškoje šio termino apibrėžtyje itin išryškintas tokios bibliotekos individualumo momentas (kiekviena asmeninė biblioteka vis kitokia,

nepakartojama), ko nėra kitose cituotose, bet nevisiškai atskleisti termino *personal library* semantiniai niansai: nebeliko esminio skiriamąjį visuomeninės valstybinės ir asmeninės bibliotekos bruožo – jos atvirumo / uždaro, pabrėžiamo angliškos formuluotės („that is not supported by public funds“). Ne visai tikslus ir asmeninės bibliotekos objekto nusakymas: asmeninę biblioteką gali sudaryti ne tik spaudos leidiniai, bet ir kitokie dokumentai, pavyzdžiui, rankraščiai ar skaitmeniniai leidiniai. Tokios bibliotekos paskirčiai įvardyti pavartotas terminas *institucija* rodytų, jog institucijos, tegul ir privačios, biblioteka nėra *asmeninė*, ji yra *institucinė*, ir šiuo požiūriu nėra skirtumo, ar institucija būtų valstybinė, ar privati. Pavyzdžiui, privačios mokyklos ar universiteto (t. y. privačios institucijos) biblioteka nėra asmeninė biblioteka, kaip išėtų pagal minėtą apibrėžtį, o yra visuomeninė institucinė (nevalstybinė) biblioteka. Turėtume sutikti, jog svarbiausias asmeninės ir viešosios visuomeninės institucinės bibliotekos atskirties kriterijus – bibliotekos uždaramas ar atvirumas. Lietuvių kalboje tradiciškai įsigalėjęs terminui *asmeninė biblioteka*, o ne *privati biblioteka*, nebetinka *asmeninės bibliotekos* sąvoka įvardyti uždarų visuomeninių ar kitokių organizacijų, pavyzdžiui, kad ir bibliofilų draugijų, bibliotekų.

Lakoniška ir tiksli asmeninės bibliotekos apibrėžtis pateikta *Knygotyros vadovėlio* (2006) „Aiškinamajame terminų žodynyje: „Asmeninė biblioteka – individualus leidinių, rankraščių, kitų dokumentų rinkinys, skirtas asmeniniams poreikiams tenkinti.“¹⁹ Ja ir siūlytume vadovautis. Nebent iškiltų čia neatspindėtas klausimas, kada namuose laikomą knygų rinkinį (rinkinius, kolekcijas) jau galime vadinti biblioteka? Būtų galima pasiremti UNESCO teikiamu bibliotekos terminu, kaip tik akcentuojančiu vidinės tvarkos (bibliotekos organizavimo), tikslingumo momentą²⁰. Kaip tik bibliotekos knygų (rinkinių) organizavimo, tikslingumo, o

10 KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka mokslo ir kultūros akiratyje. Iš *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis*: konferencija, parodos '98. Panevėžys, 1998, p. 12.

11 KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2002, t. 2, p. 83.

12 ЛЕПАЙТЭ, Inga. *Lietuvos bibliofilijos būties ir idėjų raiška sovietmečiu...*, p. 193–207.

13 СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Библиотека личная. In *Книга: энциклопедия*. Москва, 1999, с. 84.

14 СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Библиотека. In *Книга: энциклопедия*. Москва, 1999, с. 78.

15 ПОКРОВСКАЯ, З. А. Личные библиотеки. In *Библиотечная энциклопедия*. Москва, 2007, с. 579.

16 HARMS, W. Privatbibliotheken. In *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Hrg. von Severin Corsten. 2. Aufl. Stuttgart: A. Hiersemann, 2003. Bd. 6, p. 107.

17 Ten pat.

18 ODLIS: Online Dictionary for Library and Information Science by Joan M. Reitz [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. kovo 25]. Prieiga per internetą: <http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx>.

19 *Knygotyra*: [vadovėlis]. Sudaryt. Domas Kaunas. Vilnius, 2006, p. 349.

20 „Biblioteka – nepriklausomai nuo pavadinimo, bet koks struktūruotas (angl. *organized*) spausdintinių knygų, periodikos ar kitokios grafinės, garso ir vaizdo medžiagos rinkinys“. Žr. UNESCO

ne jos dydžio (leidinių ir kitų dokumentų kiekio) kriterijus yra esminis asmeninių knygų rinkinį (rinkinius, kolekcijas) įvardijant asmenine biblioteka²¹. Taigi asmenine biblioteka siūlytume vadinti individualų, sutvarkytą asmens (šeimoms, giminės) poreikiams skirtą įvairių dokumentų (spaudinių, rankraščių, skaitmeninių, garso, vaizdo ir kt.) rinkinį. Kas kita, kad ilgą laiką kai kurių Rusijos knygotyrintininkų buvo persama nuomonė, jog asmeninė biblioteka apskritai nėra biblioteka, ir individualūs asmens (šeimoms, giminės) knygų rinkiniai neturėtų būti įvardijami asmeninėmis bibliotekomis, tik rinkiniais ar kolekcijomis. Ši nuostata atsirado iš sovietmečiu ideologizuoto neigiamo požiūrio į asmenines bibliotekas kaip sunkiai išoriškai valdžios struktūrų kontroliuojamas (plačiau apie tai – vėliau šiame straipsnyje).

Pastaruoju metu Rusijos knygotyrintinėje periodikoje šurmuliavusi diskusija, kaip vadinti asmeninę biblioteką (asmeninė / privati / personalinė / namų), kurį sinoniminį termino variantą rinktis (daugiausia Olgos Iljinos²², taip pat Nadeždos Šavrykinos, V. Terešino, Julijos Melentjevos, Jelenos Vinogradovos, Jurijaus Stolarovo ir kitų mokslininkų šios temos darbai), lietuviškajai terminijai darosi nebeaktuali: visus šiuos sinonimus atstoja *asmeninės bibliotekos* terminas, pirmiausia pažymintis, jog tai asmeniui, o ne visuomeniniam dariniui (draugijai, klubui ir pan.) priklausančios knygos, nevieša, individuali biblioteka. Terminas *privati biblioteka* (tarptautinis žodis iš lot. *privātus, a, um – asmeninis*) pabrėžia juridinį tokios bibliotekos statusą – tai yra privačios, o ne valstybinės nuosavybės objektas; *personalinė* – suabsoliutina priklausymą asmeniui, bet iš esmės vis tiek reiškia *asmeninė*. Pastarasis terminas lietuvių kalboje nevartotas, o rusų kalboje funkcionuoja iki šiol kaip sinonimas asmeninei ir privačiai bibliotekai. Kiti minėti sinoniminiai terminai lietuvių kalboje neprigijo, taigi nėra reikalo jų gaivinti (tiesa, matyt, sekdamas rusų knygotyrintininkų tradicija, V. Žukas vartojo ir sąvoką *privati biblioteka*²³).

ASMENINIŲ BIBLIOTEKŲ KLASIFIKACIJA

Daugelis rašiusiųjų asmeninių bibliotekų tema mėgino jas grupuoti, išskirti tokių bibliotekų rūšis. Pirmasis Lietuvoje, kaip teigia I. Liepaitė, 1979 metais asmeninių bibliotekų klasifikaciją pateikė V. Žukas²⁴, nurodydamas keturias asmeninių bibliotekų rūšis (darbo; bibliofilinės; šeimos ir giminės; bendresnio šviečiamojo pobūdžio) ir pridurdamas, kad daugiausia yra bibliotekų, „kurios neturi aiškesnio profilio, kaupiamos be aiškaus plano, nesistemiškai. Jos turi patenkinti savininkų profesinius bei kultūrinius poreikius (grožinės literatūros knygos)“ ir kad jos „kaip tyrinėjimo objektas mažai įdomios“²⁵. Tikriausiai sekdamas V. Žuko klasifikacija S. Kirlytė irgi išskyrė keturias asmeninių bibliotekų rūšis, tik

kiek kitaip įvardytas: universalios (šeimos); retų, unikalių knygų; kūrybinio darbo laboratorijos; mišrios²⁶. Kaip matome, abu autoriai, regis, turėjo galvoje tas pačias keturias panašias asmeninių bibliotekų rūšis, tik jas skirtingai pavadino. S. Kirlytės išskirtoji retų, unikalių knygų asmeninė biblioteka (autorė ją vadina retų, unikalių knygų rinkiniais), aišku, atitiko bibliofilinės bibliotekos rūšį. Abiejų autorių klasifikacijose asmeninių bibliotekų rūšys išskirtos remiantis skirtingais kriterijais, taigi toks skirstymas nelabai logiškas. Tarkim, universalios (šeimos) ir bibliofilinės bibliotekos išskirtos pagal bibliotekos kūrimo tikslą, bet trečioji rūšis („kūrybinio darbo laboratorijos“) – pagal bibliotekos savininko profesiją (atrodo, turėta galvoje kūrybiniai darbuotojai, bet ši sąvoka itin plati ir neapibrėžta). D. Kaunas yra nurodęs tris asmeninių bibliotekų rūšis: „universalios, specialios ir bibliofilinės“²⁷, bet plačiau jų neaptarė.

Minėtos asmeninių bibliotekų klasifikacijos tikriausiai buvo perimtos iš rusų knygotyryninkų. Šia tema gana daug buvo rašyta sovietiniais laikais, taip pat domimasi ir pastaraisiais dešimtmečiais. Kaip vienas iš išsamesnių minėtinas L. Soskino straipsnis „Dėl knygų rinkėjų ir asmeninių bibliotekų klasifikacijos“²⁸. Jame autorius pateikė savo klasifikaciją, grindžiamą tokiais principais: 1) pagal asmeninės bibliotekos (jas vadina asmeniniu rinkiniu) sudėtį, sandarą, žanrus; 2) pagal bibliotekos tikslinę paskirtį, tam tikrą specializacijos laipsnį; 3) pagal bibliotekos dydį. Polemizuodamas su B. Kazankovo ir V. Petrickio klasifikacija, L. Soskinas pasiūlė visas asmenines bibliotekas skirstyti į tokias grupes: 1) siauros specializacijos,

Standard-Setting Instruments: Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics. Paris, 1994. Suppl. 3, p. 4.

21 Prisiminkime vaizdingą Gabrielio Naudė apibūdinimą: „Be tvarkingo išdėstymo tokia knygų sandauga, kad ir kokia didelė ji būtų, net jei penkiasdešimties tūkstančių tomų, būtų neverta vadintis biblioteka, lygiai kaip trisdešimties tūkstančių vyrų minia būtų neverta kariuomenės vardo, jei jie nebūtų suskirstyti į atskiras kareivines ir jiems nevadovautų vadai ir karininkai; arba didelė krūva akmenų ir statybinių medžiagų negalėtų vadintis rūmais ar namais, jei visa tai nebūtų sudėta ir sutvirtinta taip, kaip dera, norint pastatyti tobulą ir gerai įrengtą pastatą“. Žr. NAUDĖ, Gabriel. *Patarimai kuriančiam biblioteką*. Vilnius, 2007, p. 82.

22 Žymi rusų knygotyryninkė O. Iljina asmeninių bibliotekų temai ir ypač terminijos sinonimiškumo problemai skyrė ne vieną straipsnį, vienas iš jų buvo

publikuotas lietuvių kalba. Žr. ILJINA, Olga N. Asmeninė, personalinė, privačioji? Dėl sąvokos asmeninė biblioteka apibrėžties. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 138–152.

23 Plačiau žr. LIEPAITĖ, Inga. *Lietuvos bibliofilijos būties ir idėjų raiška...*, p. 201.

24 Ten pat, p. 200.

25 ŽUKAS, Vladas. *Bibliofilija praeityje ir dabar*. Vilnius, 1979, p. 6–7.

26 KIRLYTĖ, Stefa. *Tavo knygos*. Vilnius, 1982, p. 15.

27 KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius, 1997, p. 27; KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2002, t. 2, p. 83.

28 СОСКИН, Л. М. О классификации книгособирателей и личных библиотек. In *Книга и время*. Москва: Книга, 1980, с. 70–87.

2) mišrios specializacijos, 3) siauros tematikos, 4) mišrios tematikos, 5) plačios tematikos (enciklopedinės), 6) universalios, t. y. niekuo neišsiskiriančios, neturinčios jokio ryškaus skiriamąjį bruožą.²⁹ Kaip matome, išskirtosios grupės labai ginčytinos. Tarkim, kuo skiriasi pirmosios ir trečiosios grupės bibliotekos? Kas šiuo atveju yra asmeninės bibliotekos specializacija? Jos rinkinių teminis kryptingumas, tokių specialiųjų rinkinių (kas tai galėtų būti?) vyravimas asmeninėje bibliotekoje? Sutiktume tik su autoriaus pasiūlytu asmeninių bibliotekų skirstymu pagal dydį. Jis siūlė mažomis bibliotekomis vadinti turinčias iki tūkstančio knygų, vidutinėmis – nuo vieno tūkstančio iki 4 tūkst., didelėmis – nuo 4 tūkst. iki 10 tūkst., labai didelėmis – daugiau kaip 10 tūkst. Manytume, toks skirstymas pagal dydį nepaseno, taikytinas ir šiandienos asmeninių bibliotekų apibūdinimams, tik, žinoma, turint galvoje tam tikrą kontekstą.

Dar kitaip asmenines bibliotekas skirsto Z. Pokrovskaja. Ji išskiria du tipus pagal bibliotekos kūrimo tikslą: darbinės ir bibliofilinės³⁰. Pirmajam priskiria kultūros ir visuomenės veikėjų, rašytojų, mokslininkų asmenines bibliotekas. Pagal rinkinių sudėties kriterijų skiria universaliausias asmenines bibliotekas (įvairių žinijos sričių literatūra) ir siauresnės tematikos.

2002 metais grupė Sankt Peterburgo mokslininkų išleido apibendrinamąjį informacinį leidinį *Namų biblioteka*³¹, ko gera, svariausią posovietinėje erdvėje, glaustai vienoje vietoje perteikiančią asmeninių bibliotekų formavimo, funkcionavimo ir tvarkymo problematiką. Jis skirtas plačiajai visuomenei, bet kaip susistemintų žinių apie asmeninę biblioteką visuma pravartus ir mokslo tiriamajam, ir pedagoginiam procesui. Leidinio autoriai išskiria šias, jų teigimu, dažniausiai paplitusias asmeninių bibliotekų (vadindami jas namų bibliotekomis) rūšis³²: 1) informacinė asmeninė biblioteka, t. y. sudaryta iš informacinių žinytinių leidinių; 2) mokymosi (vadovėliai, kita studijų literatūra); 3) profesinė; 4) kraštotyrinė; 5) savišvietos; 6) giminės; 7) antibiblioteka, t. y. renkama dėl prestižo, iš snobizmo ir pan.

Kaip matome, čia asmeninių bibliotekų grupavimo kriterijai labai skirtingi, todėl jų seka problemiška. Kažin ar apskritai logiška išskirti pirmąją – informacinę biblioteką – rūšį, ar tokia „sterili“ asmeninė biblioteka, kurioje būtų tik informacinė literatūra, išties egzistuoja? Regis, ne. Pirmąsias penkias rūšis gal veikiau vertėtų vadinti dažniausiai pasitaikančiais tipiškais asmeninę biblioteką sudarančiais knygų rinkiniais, t. y. asmeninės bibliotekos teminės sudėties pavyzdžiais. Šeštoji ir septintoji rūšys išskirtos jau ne rinkimo tikslo, o visai kitu pagrindu (nuosavybės ir neatitikties asmeninės bibliotekos apibrėžčiai kriterijai). Atskirame skyriuje leidinio autoriai kalba apie bibliofilo biblioteką. Tai iš tikrųjų visai kitas asmeninės bibliotekos tipas, esmingai besiskiriantis nuo eilinės asmeninės bibliotekos (knygos renkamos ne dėl jų turinio, ne tik ir ne tiek informaciniais tikslais, o dėl pačių kny-

gų kaip artefaktų). Išskirtos dvi bibliofilinių bibliotekų rūšys: 1) monobibliofilinė (vienos temos biblioteka), 2) universali (iš įvairių kolekcijų sudaryta biblioteka). Su tokiu grupavimu sutiktume, tik tektų pasakyti, jog dažniausiai bibliofilas kuria ne vieną kolekciją, dažnai greta vienos kolekcionavimo temos natūraliai atsiranda dar ir daugiau ar mažiau susijusios kitos, pradedančios kitą kolekciją. Apskritai, „švarių“, tik vienai ar kitai minėtai rūšiai atstovaujančių asmeninių bibliotekų beveik nebūna. Kaip teigia patys bibliofilai, jų surinktos asmeninės bibliotekos labai įvairialypės. Štai, tarkim, žymaus rusų bibliofilo Villio Petrickio (Sankt Peterburgas) 15 tūkst. vienetų asmeninėje bibliotekoje yra aštuonios bibliofilinės kolekcijos, bet greta jų – ir mokslininko darbui reikalingi rinkiniai, jų autoriui nė kiek ne mažiau svarbūs nei bibliofilinės kolekcijos³³. Vilniškis bibliofilas Gintautas Trumpis savo 13 tūkst. knygų bibliotekoje išskiria šešias jam svarbiausias kolekcijas (knygos apie knygas, miniatiūrinių leidinių, Mažosios Lietuvos, vilniana, tremties archyvas, Biržiškos³⁴), bet jų yra ir daugiau, „vienos subrendusios, kitos – dar lopšyje“³⁵, nes asmeninės bibliotekos rinkinių prioritetai laikui bėgant gali keistis.

Manytume, jog klasifikuojant asmenines bibliotekas svarbu aiškiai išskirti rūšiavimo kriterijus ir tų kriterijų nesuplakti. Remdamiesi nagrinėta literatūra ir įvairiais kitais šaltiniais, mėgintume teikti asmeninių bibliotekų klasifikaciją (žr. lentelę). Joje kaip itin naudingą moksliniams tyrimams pirmiausia siūlytume įvesti tokių bibliotekų skirstymą į du didelius blokus – istorines ir šiandienos asmenines bibliotekas. Toks skirstymas aiškiai atriboja tyrimo objektą, nes skiriasi šių asmeninių bibliotekų prieiga, tyrimo metodai ir kt. – pirmąsias traktuojame kaip knyginio paveldo kompleksus, o antrųjų tyrimo padėtis apskritai kebli dėl jų, kaip privačios nuosavybės objekto, priegios uždarumo. Terminas *istorinės asmeninės bibliotekos* – santykinis (kriterijus – asmeninės bibliotekos funkcionavimo laikas), t. y. šie du blokai išskirti laikantis chronologinio principo. Istorinėms asmeninėms bibliotekoms skirtinos spaudintinio paveldo statusą galinčios turėti asmeninės bibliotekos, t. y. tokios bibliotekos, į kurias būtų įmanu žiūrėti iš tam tikro laiko nuotolio. Tai asmeninės bibliotekos kaip kompleksiniai artefaktai, tam tikri knygos paminklai, instituciniuose rinkiniuose galimi įvardyti kaip knygų kolekcijos *in cor-*

29 Ten pat, p. 82–83.

30 ПОКРОВСКАЯ, З. А. Личные библиотеки. In *Библиотечная энциклопедия*. Москва, 2007, с. 580.

31 *Домашняя библиотека*. Санкт-Петербург, 2002. 320 с.

32 Ten pat, p. 17–21.

33 КАЗАНКОВ, Б. Е. Библиофильские собрания В. А. Петрицкого. In *Актуальные проблемы*

теории и истории библиофильства. Санкт Петербург, 2001, с. 10.

34 TRUMPIS, Gintautas. Pratarė. Iš TRUMPIS, Gintautas. *Asmeninė biblioteka*: katalogas. Kn. 1: Knygos apie knygas. Vilnius, 2014, p. 8.

35 KAUNAS, Domas. Bibliofilija yra vizija, kūryba ir gyvenimas. Iš TRUMPIS, Gintautas. *Asmeninė biblioteka...*, p. 23.

*pore*³⁶. Paprastai tai bent jau prieš 50 metų ir anksčiau sukurtos asmeninės bibliotekos. Senosiomis asmeninėmis bibliotekomis pagal analogiją su senųjų leidinių (knygų) chronologiniu senumo įvardijimu vadintume visas asmenines bibliotekas, gyvavusias iki XX amžiaus pradžios (sąlyginai). Riba galėtų būti paslanki, priklausanti nuo konkrečios institucinės bibliotekos tipo, rūšies, tokios bibliotekos komplektavimo tradicijų, istorinių aplinkybių ir pan. Istorines asmenines bibliotekas būtų galima skirstyti pagal savininkų socialinę kilmę, statusą, luomą, pareigas ir kt., o remiantis chronologiniu principu – pagal šių bibliotekų funkcionavimo laiką, pavyzdžiui, XVI, XVII amžiaus ir t. t. Šiandienos asmeninių bibliotekų terminas irgi sąlyginis, įvardijantis pastaruosius kalbamojo laikotarpio dešimtmečius.

LENTELĖ. Asmeninių bibliotekų klasifikacija

Kriterijus	Rūšys
ISTORINĖS	
Chronologinis	Viduramžių, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX amžiaus bibliotekos
Savininko socialinis statusas	Valdovų, aristokratų, didikų, žemųjų visuomenės sluoksnių ir kt.
Savininko luomas	Dvasininkų, bajorų, miestiečių ir kt.
ŠIANDIENOS	
Knygų rinkimo tikslas	Laisvalaikio skaitymo, studijų (mokymosi), profesinės, kraštotybinės
Nuosavybė	Asmens, šeimos, giminės
Rinkimo (kolekcionavimo) profilis	Universalios, specialios, bibliofilinės
Bibliotekos kūrėjo (savininko) profesija	Mokslininkų, rašytojų, dailininkų, politikos veikėjų ir kt.
Kiti kriterijai	

Atkreiptinas dėmesys į šeimos ir giminės bibliotekų šiandienos situaciją Lietuvoje. Ji probleminė. Dėl istorinių kataklizmų giminės ar šeimos bibliotekų beveik neturime tokių, kurios būtų išlikusios visiškai, t. y. tokių, kurios ir dabar funkcionuotų natūralioje aplinkoje (Vakaruose, tarkim, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kt., pilyse, dvarų rūmuose ir kt., autentiškoje aplinkoje natūralu matyti išsaugotas kelių šimtmečių senumo bibliotekas). Lietuvos dvarų bibliotekos išsklaidytos ir kai kuriems šiandien beatsikuriantiems dvarams, užsimojusiems atgaivinti buvusią biblioteką, tokį užmojų įgyvendinti beveik nėra galimybių. Prieškario Lietuvos inteligentų asmeninės bibliotekos taip pat tragiško likimo (galima prisiminti kad ir Unės Babickaitės biblioteką³⁷). Neseniai žiniasklaidoje nuskambėjo žymaus prieškarinio istoriko Adolfo Šapokos asmeninės bibliotekos likimo is-

torija, kai išviešinus šios bibliotekos dovanojimo Valdovų rūmams faktą, atsirado nepritariančių giminių³⁸. Vis dėlto panašūs (išsaugojimo dovanojant ar kt.) atvejai rodo ir gražius šiandienos mūsų visuomenės savivertės poslinkius: asmeninė biblioteka pradėta suvokti ne vien kaip finansinė vertybė. Tačiau gaila, kad nebuvo išsaugota Lietuvos nepriklausomybės akto signataro Česlovo Kudabos asmeninė biblioteka, Kazimiero Vasiliausko tėviškėje Kateliškiuose netoli Vabalninko (Biržų r.) buvęs monsinjoro archyvas ir knygos, vis dar iškyla brutalaus elgesio su įvairių mokslo ir kultūros veikėjų asmeninėmis bibliotekomis pavyzdžių³⁹.

Atskiro dėmesio nusipelno bibliofilinė biblioteka, kaip itin specifinė asmeninių bibliotekų rūšis, laikoma aukščiausia pakopa asmeninės bibliotekos kūrimo procese. Turėtume sutikti, jog šiandienos Lietuvoje tokių bibliotekų atsirado, o bibliofilinis ir kolekcionavimo gyvenimas įgavo natūralų pobūdį, ima lygiuotis su Vakarų pasaulio bibliofilų. Kita vertus, regis, kaip tik kolekcionavimo sferoje bibliofilinė knyga aiškiai užleidžia vietą kitoms kolekcionavimo rūšims: Meno rinkos agentūros organizuojamuose Vilniaus aukcionuose Lietuvos dailininkų darbai įsigijami už rekordines sumas, o specializuotų knygų aukcionų, kaip nepaklausių, neberengiama, nors kai kurios lituaninės paminklinės knygos šiuose aukcionuose nuperkamos brangiai, jų paklausa išlieka⁴⁰.

KODĖL ASMENINĖ BIBLIOTEKA NE BIBLIOTEKININKYSTĖS, O KNYGOTYROS TYRIMO OBJEKTAS?

Lietuvos bibliotekų įstatyme (2004) nieko nerasime apie asmenines bibliotekas, t. y. teisiniu požiūriu jos nėra Lietuvos bibliotekų įstatymo objektas, lieka už jo ribų. Jos nėra ir Lietuvos bibliotekininkystės mokslininkų tyrimo objektas. O juk kaip tik asmeninėse bibliotekose sukauptas didžiausias visuomenės knyginis

36 Apie tai plačiau žr. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Knygų kolekcijos *in corpore* Lietuvos bibliotekose. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 227–253.

37 „1951 m. po vyro arešto Unė laukė to paties [t. y. arešto] ir slėpė, kur galėjo, knygas, laiškus, dokumentus. Autografuotus knygų lapus išplėšė, paliko kažkam saugoti, o pačias knygas paslėpė Žaliakalnyje. Kai 1953 m. grįžusi iš lagerio vėl susivežiojo daiktus ir knygas, jai nebeužteko jėgų išplėštuosius lapus vėl suklijuoti. Nemaža knygų per sumaištis ir besikraustant išsiblaškė“. Žr. BROGIENĖ, Romana. *Apie knygas. Iš BABICKAITĖ-GRAIČIŪNIENĖ, Unė. Atsiminimai. Dienoraštis. Laiškai*. Vilnius, 2001, p. 349.

38 MIČIULIENĖ, Jūratė. A. Šapoka sugrįžta. *Lietuvos žinios*, 2015 vasario 6, nr. 25, p. 1, 10–11.

39 Tragišką ilgamečio Žuvinto rezervato direktoriaus Vytauto Nedzinsko bibliotekos likimą (daugelis knygų su įdomiais autografais) yra aprašęs Rolandas Gustaitis. Žr. GUSTAITIS, Rolandas. Autografas „Vytautui, didžiajam Žuvinto kunigaikščiui“. *Tarp knygų*, 2014, nr. 10, p. 30–31.

40 Žr. XXVI Vilniaus aukcione – kova dėl rankraščio. *Lrytas.lt* [žiūrėta 2015-05-06]. Priega per internetą: <<http://kultura.lrytas.lt/meno-pulsas/xxxvi-vilniaus-aukcione-kova-del-rankrascio.htm?p=2>>.

potencialas. Leidybos industrija, kaip teigia J. Stolarovas⁴¹, orientuota visų pirma į asmenines bibliotekas: devynios iš dešimties išleistų knygų yra asmeninėse bibliotekose; pats knygos apipavidalinimas pritaikytas ne visuomeninėms institucinėms, bet asmeninėms bibliotekoms (nerasime specialios vietos signatūrai, inventoriui ir kitiems bibliotekiniams įrašams).

Kaip atsitiko, kad asmeninės bibliotekos tapo ne bibliotekininkystės, o knygotyros mokslinio tyrimo objektu? Juk tirdami ir asmenines, ir institucines bibliotekas vartojame tą pačią terminiją: komplektavimas, komplektavimo būdai, komplektavimo šaltiniai, bibliotekos sudėtis, bibliotekos organizacija, funkcijos, rinkiniai, kolekcijos ir kt. Rastume ir daugiau dalykų, jungiančių šių dviejų tipų (asmeninių ir viešųjų visuomeninių) bibliotekų tyrimus.

Kaip žinome, knygotyros tyrimo objektas yra pati knyga. Knyga čia suprantama kaip sudėtingas diaugiaaspektis fenomenas. Plačiąja prasme knygotyra apima knygų kūrybos, leidybos, gamybos, sklaidos ir skaitymo procesus. Pats knygų rinkinys (biblioteka) – jau bibliotekininkystės mokslo objektas, nors nagrinėdama knygų naudojimo, skaitymo procesus knygotyra tiria ir tokių rinkinių (asmeninių bibliotekų) formavimo, jų funkcionavimo ir išsaugojimo problemas. Tiesa, lektologija ir skaitymo istorija pagal susiklosčiusią mokslinę tradiciją Lietuvoje yra kaip tik bibliotekininkystės ir informacijos mokslų dėmesio lauke. Naujausioje Lietuvos mokslų klasifikacijoje ji irgi atsiduria Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų šakoje (klasifikacija 2012 metais patvirtinta tik mokslo sričių ir kryptių lygmeniu, o šakų lygmeniu oficialiai neįteisinta), nors be skaitymo istorijos ir skaitymo fenomeno analizės apskritai neįmanomi knygos istorijos, knygos funkcionavimo visuomenėje (prisiminkime Roberto Darntono knygos komunikacinės grandinės modelį) tyrimai.

Regis, tokią situaciją bus nulėmusi tradicija, perimta iš sovietinių laikų. Sovietmečio Lietuvos bibliotekininkystės ir knygotyros tyrimams, suprantama, didžiausią įtaką darė šių mokslų padėtis Rusijoje (kitaip ir negalėjo būti centralizuotoje ir unifikuootoje autoritarinėje SSRS), o ten asmeninių bibliotekų ir skaitymo tyrimų problematika priklausė ne nuo mokslinių, o nuo visiškai ideologizuotų valstybės politikos dalykų. Sovietų Rusijoje po 1917 metų prasidėjus kovai prieš privatinę nuosavybę, kilo kova ir su asmeninėmis bibliotekomis, kaip privačios nuosavybės objektais, 1917–1928 metais buvo vykdoma oficiali valstybinė asmeninių bibliotekų nacionalizavimo politika⁴². Kaip tik tada buvo įtvirtintas požiūris, kad asmeninė biblioteka, kad ir kokia didelė ir vertinga ji būtų, nėra biblioteka, nes, pasak komunistinės ideologijos šalininkų, svarbiausia bibliotekos funkcija buvo „ideologiškai auklėti skaitytoją“, o asmeninė biblioteka šios funkcijos atlikti negalėjo, kitaip tariant, tokios bibliotekos veiklos buvo neįmanoma kontroliuoti. Ši nuostata buvo

įteisinta įstatymuose. Taip asmeninių bibliotekų problematika pasitraukė iš bibliotekininkystės mokslo tyrimų lauko, nors skaitymo problematika liko. Natūralu, kad nišinių asmeninių bibliotekų tyrimų lauką nuo tada perėmė knygotyriminkai (knygų rinkinys kaip knygos naudojimo rezultatas – knygotyros objektas). Tokia tradicija susiklostė ir Lietuvoje.

Reikėtų pasakyti, jog šiandienos rusų mokslininkų darbuose, nagrinėjančiuose probleminius teorinius bibliotekininkystės klausimus, vėl atsigręžta į asmeninės bibliotekos fenomeną. Šią tyrimų spragą pripažino ir vienas žymiausių Rusijos bibliotekininkystės teoretikų J. Stolarovas, 1996 m. paskelbęs savo bibliotekų tipologijos schemą, bet į ją asmeninių bibliotekų neįtraukęs. 2008 metais publikuotame straipsnyje jis klaida įvardijo dirbtinį asmeninių bibliotekų tyrimo klausimo pašalinimą iš bibliotekininkystės tyrimų akiračio ir teigė matęs daug perspektyvų ir knygotyriminkams, ir bibliotekininkystės specialistams kartu tiriant asmenines bibliotekas, pabrėždamas, kad kaip tik diskusija teoriniais ir terminų klausimais buvo itin vaisinga bibliotekų fondotyros srityje, kad „patikslinus pamatines sąvokas atsirado galimybė pakoreguoti labai artimų disciplinų – archyvistikos, muziejininkystės – terminų aparatą, parodyti vidinę bibliotekų, muziejų ir archyvų giminybę. Trumpai tariant, teorinis knygų rinkinių ir namų [t. y. asmeninių] bibliotekų apmąstymas [viešųjų bibliotekų] fondotyros raidą pakylėjo visu laipteliu aukšty. <...> Būtinybė tirti asmenines bibliotekas tokia pat svarbi ir knygotyrai, ir bibliotekininkystei – kiekvienai savaip.“⁴³ Dar po metų jo vadovaujama Jelena Poltavskaja apgynė įdomią disertaciją teorinio bibliotekos koncepto tema, pasitelkdama kaip tik asmeninės bibliotekos kategoriją (biblioteka-socialinis institutas ir asmeninė biblioteka kaip sudėtinės kategorijos *biblioteka* dalys, jų funkcionavimas dokumentinės komunikacijos sistemoje ir kt. aspektai).⁴⁴

Šiandien Lietuvoje asmeninėms bibliotekoms vietos neliko ne tik Lietuvos bibliotekų įstatyme, bet ir Lietuvos bibliotekų tipologijoje⁴⁵, nors nagrinėdami

41 СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Домашние библиотеки: область взаимопересечения предметов книговедения и библиотековедения. In *Книга – источник культуры: проблемы и методы исследования: материалы международной научной конференции, Минск 25–27 ноября 2008 г.* Москва; Минск, 2008, с. 316–317.

42 ШАВЫРКИНА, Н. А. *Личная библиотека как социально-культурное явление: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук.* Москва, 2000, с. 20.

43 СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Домашние библиотеки:

область взаимопересечения..., с. 320.

44 ПОЛТАВСКАЯ, Е. И. *Конкретизация категории „библиотека“ посредством экспликации понятий „Библиотека-социальный институт“ и „Личная библиотека“: диссертация... кандидата педагогических наук: 05.25.03.* Челябинск: Челябинская государственная академия культуры и искусств, Кафедра библиотечно-информационной деятельности, 2009.

45 Bibliotekų ir informacijos įstaigų tipologija. Iš *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas.* Vilnius, 2009, p. 118.

bibliotekų tipologijos problemas Lietuvos bibliotekininkystės teoretikai pateikia ir Romano Motulskio bei J. Stolarovo koncepcijas. Jose kaip tik asmeninės bibliotekos sudaro vieną iš pagrindinių bibliotekų tipų (R. Motulskis pagal socialinę paskirtį išskiria viešųjų, specialiųjų ir asmeninių bibliotekų tipus, J. Stolarovas pagal kilmės kriterijų – visuomenines ir asmenines bibliotekas⁴⁶).

KAS PADARYTA IR KĄ DAR REIKIA PADARYTI, ARBA IŠVADOS

Asmeninių bibliotekų „reabilitavimas“ ir jų tyrimai Lietuvoje ir kitoje posovietinės erdvės šalyse aktualūs dėl sovietinės masinės kultūros ideologijos palikimo. Ir nors nemažai nuveikta šioje srityje, diskusinių klausimų tebėra. Šiuo straipsniu siekta tik šiek tiek išjudinti stingstantį diskusinį teorinių probleminių klausimų lauką, nesiimant tikslo pateikti parengtų receptų. Tokie klausimai visose srityse gana sunkiai skinasi kelią, bet jie išsprendžiami tik viešai diskutuojant.

Panagrinę tik kelis asmeninių bibliotekų tyrimų aspektus, matome, kad šių temų mokslinį įdirbį Lietuvoje turime. Mūsų knygotyrininkų pateiktos asmeninės bibliotekos apibrėžtys ir įteisinti vartojami terminai deda pagrindą tolesniems tyrimams. Jie lauktini ir asmeninių bibliotekų tipologijos bei klasifikavimo klausimais, o pasitelkiant Lietuvos bibliofilinių ir kitų asmeninių bibliotekų pavyzdžius galėtų būti ir atskirų solidžių tyrimų (disertacijų, studijų, monografijų) objektas.

Diskusinių klausimų išlieka nemažai. Tarkim, ar galima vertingas šiandienos asmenines bibliotekas skelbti kultūros paminklais? Kaip tokias asmenines bibliotekas galima išviešinti, kiek galima kištis į jų procesus nepažeidžiant šių bibliotekų savininkų privatumo? Nelengva atsakyti, kada bibliofilinė biblioteka peržengia asmens privataus gyvenimo slenkstį ir tampa kultūros reiškiniu, įsilieja į bendrą nacionalinę kultūrą. Problemiškas lieka vertingų asmeninių bibliotekų likimo klausimas: kokius tokių bibliotekų likimo variantus būtų galima įvardyti kaip optimalius bendrakultūrine išlikimo ir panaudos, vartojimo prasme? Juk inkorporavus bibliofilinį rinkinį į institucinę biblioteką dingsta jo bibliofilinė aura ir rinkinys tampa tik kultūros artefaktu, muziejiniu eksponatu. Kaip į šį klausimą žiūri šiandienos Lietuvos bibliofilai? Atskiro straipsnio tema galėtų būti 1998 metais D. Kauno suformuluotų asmeninių bibliotekų tyrimo uždavinių įgyvendinimo tyrimas (pažiūrėti, kas padaryta, kas – ne, kiek ir kur vėluojama, kaip į tuos pačius klausimus apie savo asmenines bibliotekas po beveik dviejų dešimtmečių atsakytų šiandienos Lietuvos bibliofilų klubo nariai).

Reikmė tirti asmenines bibliotekas tokia pat svarbi ir knygotyrininkams, ir bibliotekininkystės specialistams, nes čia susieina ir jungiasi šių mokslų tyrimo

objektai, todėl plėtoti asmeninių bibliotekų tyrimus kompleksiskai abiem mokslams išeitū į naudą. Asmeninė biblioteka, kaip mokslinio tyrimo objektas ir šaltinis, veria neaprepiamas tyrimų galimybes įvairių mokslo krypčių tyrėjams įvairiose humanitarinių ir socialinių mokslų paradigmose (knygos kultūros istorija, komunikacijos istorija, kultūros istorija, skaitymo istorija, literatūros istorija, mentaliteto istorija, kultūrų sąveikų istorija ir kt.). Kokio neišsenkamo peno asmeninių bibliotekų tyrimai gali teikti kultūros istorijos ir knygotyros problematikai, tiksliai yra nusakiusi Ingė Lukšaitė: „Naujųjų laikų asmenines bibliotekas galima tirti daugeliu požiūrių. Jų pažinimas teikia duomenų kultūros istorijos problematikai: mentaliteto ir kultūrinių orientacijų formavimosi, erudicijos pagrindų nagrinėjimui, kultūros sąveikos reiškiniams suvokti; taip pat tai šaltinis ieškant atsakymų į knygotyros klausimus: koks buvo konkretaus asmens ar visuomenės grupės skaitymo medžiagos pasirinkimas, koku būdu ir iš kur buvo formuojami knygų rinkiniai bei bibliotekos, kokio tipo bibliotekos susidarė to meto visuomenėje, kokioms knygų teminėms grupėms daugiausia dėmesio skyrė bibliotekas kaupę asmenys.“⁴⁷ Belieka juos bandyti įgyvendinti bendromis jėgomis.

Manytume, kad ypač įdomus ir produktyvus galėtų būti asmeninių bibliotekų tyrimas pasitelkiant R. Darntono teoriją – kaip asmeninė biblioteka įsikomponuoja į knygos funkcionavimo visuomenėje komunikacinę grandinę? Joje asmeninė ir institucinė bibliotekos nėra specialiau išskirtos, bet, lygiai kaip institucinės, asmeninės bibliotekos knyga pereina visus komunikacinės grandinės etapus – nuo knygos autoriaus, leidėjo, spaustuvinininko, knygų prekybininko iki asmens namų knygų spintos.

Šiandien, kai, Setho Godino žodžiais tariant, „[e]same mažiau linke spręsti apie ką nors pagal jo skaitomas knygas ir turimą biblioteką nei kada nors per pastaruosius penkis šimtus metų“⁴⁸, kai samprotaujama apie kitas daug didesnes galimybes ir alternatyvas knygai⁴⁹, Alano Gribbeno įvardytoji knygų pasaulio ekosistema kaip gamtos ekosistemos paralelė⁵⁰ tebelieka tokia pat aktuali, kaip ir prieš tris dešimtmečius. Ja verta rūpintis, kaip ir pasaulio ekosistema. Šitoks požiūris ne tik neslūgsta, bet ir stiprėja. Jeigu būtų kitaip, tirti knygą, o kartu ir asmenines bibliotekas, nė nebebūtų reikalo.

46 Ten pat, p. 120.

47 LUKŠAITĖ, Ingė. Vilniaus vaivados Jonušo Radvilos asmeninės bibliotekos Kėdainiuose sąrašas – asmens kultūrinių orientacijų žymuo. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005, t. 2, p. 29.

48 GODIN, Seth. Knygų pabaiga. *Šiaurės Atėnai*, 2013, spalio 18, nr. 39, p. 5.

49 „Aš nesiūlau galutinai pribaugti ekosistemos,

tik skatinu nešvaistyti tiek daug laiko ją gelbstint.

Taip, mūšį ji pralaimi, bet, ir tai daug svarbiau, mūsų laukia daug didesnės galimybės“. Ten pat.

50 GRIBBEN, Alan. Private Libraries of American Authors: Dispersal, Custody, and Description. *Journal of Library History*, 1986, Spring, no. 21, 2, p. 300–314. Prieiga per Proquest.com.

1. Bibliotekų ir informacijos įstaigų tipologija. Iš *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 118–121.
2. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Bibliofilija. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 3: Batonas–Bohatta. Kaunas: Spaudos fondas, 1935, p. 831–833.
3. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Biblioteka. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 3: Batonas–Bohatta. Kaunas: Spaudos fondas, 1935, p. 850–870.
4. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Knygų kolekcijos *in corpore* Lietuvos bibliotekose. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 227–253.
5. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*. Iš *Bibliotheca Litwana*. T. 2: Atminties institucijų rinkiniai. Sudaryt. Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 33–65.
6. BROGIENĖ, Romana. *Apie knygas*. Iš BABICKAITĖ-GRAIČIŪNIENĖ, Unė. *Atsiminimai. Dienoraštis. Laiškai*. Vilnius: Scena, 2001, p. 349.
7. GODIN, Seth. Knygų pabaiga. *Šiaurės Atėnai*, 2013, spalio 18, nr. 39, p. 5.
8. GRIBBEN, Alan. Private Libraries of American Authors: Dispersal, Custody, and Description. *Journal of Library History*, 1986, Spring, nr. 21, 2, p. 300–314. Prieiga per: Proquest.com.
9. HARMS, W. Privatbibliotheken. In *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Hrg. von Severin Corsten. 2. Aufl. Stuttgart: A. Hiersemann, 2003. Bd. 6, p. 107–108.
10. ILJINA, Olga N. Asmeninė, personalinė, privačioji? Dėl sąvokos asmeninė biblioteka apibrėžties. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 138–152.
11. KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka mokslo ir kultūros akiratyje. Iš *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis*: konferencija, parodos '98. Panevėžys, 1998, p. 12–16.
12. KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 27–28.
13. KAUNAS, Domas. Asmeninė biblioteka. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, t. 2, p. 83–84.
14. KAUNAS, Domas. Bibliofilija yra vizija, kūryba ir gyvenimas. Iš TRUMPIS, Gintautas. *Asmeninė biblioteka*: katalogas. Kn. 1: Knygos apie knygas. Vilnius, 2014, p. 22–25.
15. KIRLYTĖ, Stefa. *Tavo knygos*. Vilnius, 1982. 84 p.
16. LELEWELIS, Joachimimas. *Dvejetas bibliografinių knygų*. T. 2: Antrosios bibliografinės knygos. Iš lenkų kalbos vertė Aldona Baliulienė, parengė Alma Braziūnienė. Vilnius: Versus aureus, 2015. 448 p.
17. LIEPAITĖ, Inga. *Lietuvos bibliofilijos būties ir idėjų raiška sovietmečiu*: daktaro disertacija (Humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija). Vilniaus universitetas. Vilnius, 2013. 230 p.
18. LIEPAITĖ, Inga. Tai gali būti viso gyvenimo tema... (prof. Vladas Žukas, 1979). Iš *Lietuvos rašytojų bibliotekos ir jų likimai*: nacionalinė mokslinė konferencija, skirta prof. Vlado Žuko (1925–2014) atminimui): programa. Vilnius; Anykščiai, 2014. 24 p. iliustr.
19. LUKŠAITĖ, Ingė. Vilniaus vaivados Jonušo Radvilos asmeninės bibliotekos Kėdainiuose sąrašas – asmens kultūrinių orientacijų žymuo. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005, t. 2, p. 29–52.
20. NAUDĖ, Gabriel. *Patarimai kuriančiam biblioteką*. Sudarė Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007. 250 p.
21. *ODLIS*: Online Dictionary for Library and Information Science by Joan M. Reitz [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. kovo 25]. Prieiga per internetą: <http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx>.
22. SPEIČYTĖ, Brigita. Knygos be tapatybės. *Metai*, 2005, spalio, p. 111–114.
23. STONIENĖ, Vanda. Aiškinamasis terminų žodynelis. Iš *Knygotyra*: [vadovėlis]. Sudaryt. Domas Kaunas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 347–396.
24. TRUMPIS, Gintautas. Pratarinė. Iš TRUMPIS, Gintautas. *Asmeninė biblioteka*: katalogas. Kn. 1:

- Кныгос apie knygas. Vilnius, 2014, p. 7–11.
25. ŽUKAS, Vladas. *Bibliofilija praeityje ir dabar*. Vilnius: Mokslas, 1979.
26. *Домашняя библиотека*. Сост. В. С. Крейденко et al.; под общ. науч. ред. А. Н. Ванеева. Санкт-Петербург: Профессия, 2002. 320 с.
27. КАЗАНКОВ, Б. Е. Библиофильские собрания В. А. Петрицкого. In *Актуальные проблемы теории и истории библиофильства*. Санкт-Петербург, 2001, с. 10–13.
28. ПОЛТАВСКАЯ, Е. И. *Конкретизация категории “библиотека” посредством экспликации понятий “Библиотека-социальный институт” и “Личная библиотека”*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Челябинск, 2009.
29. ПОКРОВСКАЯ, З. А. Личные библиотеки. In *Библиотечная энциклопедия*. Москва: Пашков дом, 2007, с. 579.
30. СОСКИН, А. М. О классификации книгособи- рателей и личных библиотек. In *Книга и время: сборник статей*. Москва: Книга, 1980, с. 70–87.
31. СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Библиотека. In *Книга: энциклопедия*. Москва, 1999, с. 78–79, 84.
32. СТОЛЯРОВ, Ю. Н. Домашние библиотеки: область взаимопересечения предметов книговедения и библиотекоеведения. In *Книга – источник культуры: проблемы и методы исследования: материалы международной научной конференции, Минск 25–27 ноября 2008 г.* Москва: Наука; Минск: ЦНБ Беларуси им. Якуба Коласа, 2008, с. 316–321.
33. ШАВЫРКИНА, Н. А. *Личная библиотека как социально-культурное явление: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук*. Москва, 2000. 44 с.

CERTAIN PROBLEMATIC ISSUES PERTAINING TO THE THEORY OF PERSONAL LIBRARIES

Alma Braziūnienė

Summary

The article aims to investigate certain theoretical problem aspects of a personal library, regarded as a concept of scientific research. The specific aspects researched are as follows: terminological definitions, the question of personal libraries' typology and classification, the place of a personal library, as a subject-matter of scientific research, in book science and librarianship. The analysis in question is based on the research of Lithuanian professionals in book science, conducted in this area. In addition, the article provides insights into the research of foreign book scientists on theoretical aspects of personal libraries. The author specifies certain semantic aspects of defining a personal library in the terminology of Lithuanian book science. Furthermore, the author makes a suggestion with regard to classification of personal libraries, namely, that such libraries should be grouped into historical and contemporary personal libraries. Such classification highlights the importance of the subject-matter of research, bearing in mind the differences between the two groups of libraries, such as access to these libraries, methodology of research, etc. In the article, historical personal libraries are treated as complexes of book heritage; they also embrace personal libraries which could be granted the status of printed heritage (personal libraries as complex artefacts, as certain monuments of book heritage, which in institutional compilations could be referred to as book

collections *in corpore*). In contrast, the situation regarding the investigation of contemporary personal libraries is more difficult, due to the fact that these libraries are regarded as objects of intellectual property and therefore very limited access is provided to them.

The article analyses the reasons why personal libraries in Lithuania and Russia have become the subject matter of scientific research in the area of book science rather than librarianship. It was concluded that the *Law on Lithuanian Libraries* (2004) does not provide for any provisions regarding personal libraries. From the legal point of view, these libraries are not covered by the Law on Lithuanian Libraries. Likewise, personal libraries are not included in the typological scheme of Lithuanian libraries. In Russia, personal libraries have for a long time not been regarded as libraries. Instead, they were looked upon merely as compilations or collections of home books. This can be explained by the fact that after an attack against private ownership had started in the 20-ies of the 20th century in the Soviet Union, a policy of nationalising personal libraries was launched and a communist ideology of the public ownership of books was introduced and promoted. "An ideological education of a reader" was regarded as the most important function of libraries. Naturally, personal libraries could not serve such a purpose. Furthermore, it was impossible to control the activities of such libraries. The mandatory provision for control was embedded in Soviet laws. It was only natural that the subject-matter of personal libraries disappeared from the field of research of librarianship. The niche of research was soon taken over by professionals of book science. This article draws the conclusion that given a certain amount of research on personal libraries in Lithuania, a closer dialogue between book scientists and theoreticians of librarianship is expected to be promoted in the area of researching personal libraries.

*Įteikta 2015 m. gegužės 28 d.
Priimta 2015 m. birželio 26 d.*